

The genre of the fiqra in the works of Askad Mukhtor and Erkin Azam

Raykhona Khojaeva,

Deputy editor-in-chief of the newspaper “O‘zbekiston bunyodkori”.

Abstract

This thesis analyzes the features characteristic of the fiqra genre and their examples. In particular, the specific features, subject-content and relevance of the fiqra belonging to the works of Askad Mukhtor and Erkin Azam are highlighted.

Keywords: fiqra, article, miniature, Tundaliklar, Where is Paradise itself?

Аннотация

Ушбу тезисда фикра жанрига хос жиҳатлар ва уларга мисоллар таҳлил қилинган. Хусусан, Асқад Мухтор ва Эркин Аъзам ижодига мансуб фикрларнинг ўзига хос жиҳатлари, мавзу-мундарижаси ва долзарблиги ёритилган.

Калит сўзлар: фикра, мақола, миниатюра, Тундаликлар, Жаннат ўзи қайдадир?,

Кириш. Журналистикада ҳам, адабиётда ҳам ҳар бир жанрнинг ўзига яраша салмоғи бор. Худди шундай, ҳар бир жанрнинг ўз “усталари”. Ўзбек ёзувчилари – Асқад Мухтор ва Эркин Аъзам ижодида фикра жанри ўзига хос ўрин тутишини инобатга олган ҳолда, куйида батафсил тўхталишга қарор қилдик.

Бу икки адиб ижодини биргаликда таҳлил қилишимизнинг сабаби, улар бир даврда ижод қилмаган бўлса-да, асарлари мавзу ва услуб жиҳатдан бир- бирига яқин туради.

“Қисқалик – истеъдоднинг ҳамшираси”, деган нақлга амал қилибми ёки катта нарсаларни ўқишга ҳафсаласи йўқ китобхоннинг вақтини аябми, лўнда, пурҳикмат публицистик лавҳа, чақмоқ сатрлар битди, – дея ёзади Сайди Умиров Асқад Мухтор ва унинг “Тундаликлар”и тўғрисида. – Бундай миниатюр лавҳалар Лихтенерг, Бернард Шоу, Станислав Ежи Летсда кўп учрайди. Энди бизда ҳам уфр бўлаётибди: Асқад Мухтор, Ғайбулла ас-Салом, Ўткир Ҳошимов қатралари бунинг мисолидир”.

Бир жумла ёки гап орқали катта фалсафий фикрни ифодалаш осон иш эмас. Бунинг учун ҳам маҳорат керак. Айниқса, ижодкорлар буни яхши билишади. Бундан ташқари, қисқалик ва лўндалик, ортиқча гапларга ўрин бермаслик ўқувчига ҳам фойда. Абдулла Қаҳҳор асарларининг ҳамон севиб ўқилишининг сабаблардан бири ҳам шу, бизнингча. Асқад Мухтор фақат адабиётимизгагина эмас, балки ўз ижодида ҳам бу асари билан ҳали маълум бўлмаган янги жанрга асос солди, дейиш мумкин. Нега адиб ўз асарини “Уйқу қочганда... (Тундаликлар)” деб номлади?

Бу асар адиб умрининг охири кунлари, беморлик вақтидаги беҳаловат ва уйқусиз тунларида туғилган ижод маҳсулларида иборат. Ундаги фикрлар муайян тартиб-қоида асосида ёзилмаган, аксинча, ўз номидан ҳам кўриниб турибдики, улар турли соҳаларга тегишлидир. Шундай бўлса-да, ҳар бир фикрнинг туғилишига нимадир ёки кимдир сабаб бўлганлигини, улкан буюмнинг митти зарралари эканлигини тушуниш қийин эмас. Чунки катта асарларнинг ёзилишида биттагина гап сабаб бўлган бўлиши ҳам мумкин-ку. Шунинг учун “Тундаликлар” адибнинг ҳаяжонларию, ўша вазиятдаги кайфиятини ифодаласа ҳам ажаб эмас. Асқад Мухтор фикраларининг ўзига хос томони шундаки, уларда нозик қалбнинг тафаккур оламини кўргандек бўламиз. Ўқиган ҳар бир фикр, ҳатто баъзи бир гаплар ҳам кўнгил ҳазинасига гавҳар мисоли бойлик бўлиб кириб боради. Уларни ўқиганда ўқувчи худди ўзини ёки бўлмаса, атрофдаги дўстларини, таниш-билишларини кўргандек ҳис қилади, ўзини.

Масалан, бутун бошли тарихий китобларга асос бўла оладиган куйидаги фикрани мисол тариқасида келтирадиган бўлсак.

“Ўзбек халқининг номини Ўзбекхон исми билан боғлашади. “Ўзбекхон” ўзи қаердан келиб чиққан? Менингча, бу сўзнинг (демак халқ номининг ҳам) тарихи анча узоқ. 721 йилда

туркий қабилаларнинг қурултойи бўлган. Шунда Билга хоқон ўз нутқини бундай сўзлар билан бошлайди: “Эй, турк, ўғиз беклари!”. “Ўғиз” у вақтда қabila маъносида ишлатилган. Демак, “Ўғиз беги” – қabila бошлиғи деган сўз. Ўзбеклар туркийларнинг ана шу қатламига мансуб табақадан келиб чиққан деган фаразим бор”, – деб ёзади Асқад Мухтор.

Бу фикрлар, адиб айтганидек, унинг фаразларидан иборат бўлса-да, ҳали кўпчилик беҳабар фактлар ҳамдир. Ўтмиш ҳақида, тарихий ҳужжатлар хусусида гапириш учун аввало, у ҳақда тўлиқ билимга эга бўлиш керак. Асқад Мухтор, ана шундай ақл-заковат соҳиби бўлган десак, адашмаган бўламиз.

Шунингдек, ушбу китобдан ўрин олган “Вақт” сарлавҳали фикрага назар ташлайдиган бўлсак, “Олам яралибдики, вақт доимо ҳамма нарсанинг устидан ҳукмронлик қилиб келяпти. Инсоният не-не кашфиётлар қилди: ойга учди, сув ости кемасини ўйлаб топди... Ҳатто табиатни ҳам ақл-идрок билан ўзига бўйсундириб олди. Аммо, вақт...”.

Адиб айтганидек, “Бекор ўтган соатларни-ку унчалик эсламаймиз, улар унутилади. Аслида, уларнинг ҳам ҳар бири кичик бир фожиа. Чунки уларни йиғиб келсангиз, умрнинг ўзи бўлмаса ҳам, унинг маълум бир қисми зое кетганини англайсиз...”.

Буюк файласуф Суқрот ўлимга ҳукм қилинганида бир ой мобайнида мусиқа асбоби чалишни ўрганган экан. Ўладиган одам, бу ҳунарни ўрганиб нима қиласиз?”, – дейишса, “Буни билиш учун кейин вақтим бўлмайди” дея жавоб берган экан. Бу ҳақда ёзувчи Эркин Аъзам ҳам “Шошмасдан шошилинг” сарлавҳали мақоласида яхши бир гапни айтади: “Шошмасдан шошилайлик, азиз замондош! Токи, шиддат замони “аттанг” замонига айланиб қолмасин”. Зеро, Аллоҳ томонидан инсон учун берилган ҳар бир дақиқадан унумли фойдаланишга улгуришимиз керак. Акс ҳолда, умримиз бекор ўтган бўлади.

Дарҳақиқат, Эркин Аъзам “Тафаккур” журнаlining ҳар бир сонида бош мақола сифатида фикралар бериб бормоқда. 2007 йил “Шарқ” нашриётида муаллифнинг “Жаннат ўзи қайдадир?” китоби чоп этилди. Унинг асосий қисмини публицистик фикралар ташкил қилади. Аннотацияда берилган “фикра” сўзи англашмовчилик сабабли “икра” тарзида ёзилган. Эркин Аъзамнинг айтишича, у аввал ёзганларини фикра деб тақдим этмоқчи бўлган. Ҳали бу жанр кўпчиликка ноташи бўлгани учун “публицистик миниатюралар” номи билан эълон қилган. Л.Н.Старостов ҳам Нозим Ҳикмат фикрларини “прозаик миниатюра” деб таржима қилган эди. Адабиётшунослик терминлар луғатида “Миниатюра деганда очерк, ҳикоя ва кичик пьесалар ҳам англашилади” дейилади. Англашиладики, фикранинг маъноси миниатюранинг маъносидан кенгроқ.

Эркин Аъзам фикралари дастлаб анчайин “енгил” бўлганини кўришимиз мумкин: шунчаки журналнинг бош мақоласидай расмийроқ бўлган. Охирги фикралари эса тезда кўплаб ўқувчиларнинг эътиборини тортди, меҳрини қозонди. Чунки уларда фирага хос бўлган долзарблик, сиқиклик, дадиллик ва биров киноявий ёндашув бор эди. Эркин Аъзамнинг кейинги фикралари қуйма қолипга кириб бормоқда: бамисоли ёмби дейсиз. “Намкашлик”, “Ялаш бошқа, сийлаш бошқа”, “-ов”, “-ов”, “-вич”, “вич”, “Ҳозирийлар” каби қатор фикралари ўқувчилар эътиборига тушди.

Хулоса сифатида айтадиган бўлсак, бу каби фикралардан ушбу китобга кирганлари анчагина. Уларнинг ҳар бири алоҳида-алоҳида битирув малакавий ишларига, диссертацияларга мавзу ва ғоя бўлиши мумкин. Зеро, уларда кўтарилган муаммо ва мавзулар ҳам ўзининг куннинг муҳим масаласи эканлиги ҳамда айна пайтда долзарблиги билан ажралиб туради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

- 1.Эркин Аъзам. Жаннат ўзи қайдадир?. “Шарқ”, 2007 й.
- 2.Асқад Мухтор. “Гулистон” журнали, 1970 й.
- 3.Асқад Мухтор. Уйқу қочганда... (Тундаликлар). Т., “Маънавият”, 2005 й.
- 4.Адабиётшунослик терминлар луғати. Тошкент, 1967 й.